

ધોરણ- 10

સંસ્કૃત

1. સં વદધ્વમ્

સાથે મળીને બોલો.

વેદો ભારતીય જ્ઞાન અને ધર્મપરંપરાના આદિસ્રોત છે. ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ અને અથર્વવેદ નામથી જાણીતા આ ચાર વેદ પદ્યાત્મક છે. વેદનાં આ પદ્યોને મંત્ર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આવા મંત્રોમાં અનેક પ્રકારની સ્તુતિઓ આવેલી છે. આવી સ્તુતિઓ દ્વારા ઉપદેશ પણ આપવામાં આવ્યો છે.

વેદની વિચારધારાને આગળ ધપાવવા માટે વેદની આ પ્રકારની પ્રાર્થનાઓમાંથી પ્રેરણા લઈને જુદા જુદા વિદ્વાન ભક્ત-કવિઓએ પણ અનેક સ્તુતિઓ, પ્રાર્થનાઓ જુદા જુદા લૌકિક છંદોમાં રચી છે. આવી પ્રાર્થનાઓ પણ પદ્યમાં હોય છે અને તેને શ્લોક તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આ રચનાઓમાં પણ વેદોની જેમ વૈશ્વિક ખ્યાલ રાખવામાં આવ્યો છે એટલું જ નહિ, મનુષ્યથી પણ આગળ વધીને પ્રાણીમાત્રના કલ્યાણની કામના વ્યક્ત કરવામાં આવી છે. આવી જ સુપ્રસિદ્ધ બે પ્રાર્થનાઓ પણ અહીં પ્રસ્તુત છે.

પ્રત્યેક કાર્યનો પ્રારંભ કરતા પહેલાં મંગલાચરણ કરવાની આપણી પરંપરા છે. આ પરંપરાને અનુસરીને આ મંત્રો તેમજ શ્લોકો દ્વારા સંસ્કૃતના અભ્યાસનું મંગલાચરણ કરીશું. પ્રસ્તુત પાઠમાં પસંદ કરાયેલા ઋગ્વેદના મંત્રમાં સામાજિક વ્યવહાર અંગેનો ઉપદેશ છે. યજુર્વેદમાંથી પસંદ કરાયેલા બીજા મંત્રમાં દુર્ગુણોને દૂર કરવા માટેની પ્રાર્થના છે. જ્યારે ત્રીજા અથર્વવેદના મંત્રમાં પારિવારિક જીવનનો આદર્શ બની રહે તેવો એક ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે. છેલ્લાબે શ્લોકમાં સમગ્ર સમાજ તથા દેશનું હિત અને કલ્યાણ થાય એવી શુભકામના પ્રગટ થયેલી છે.

(૧) સં ગચ્છધ્વં સંવદધ્વં સં વો મનાંસિ જાનતામ્।

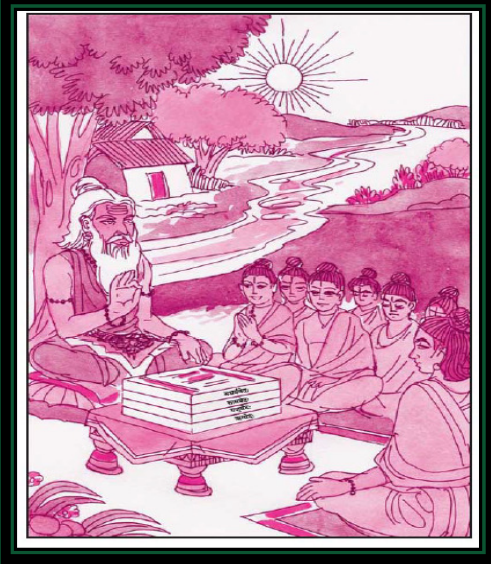
દેવા ભાગં યથા પૂર્વ સં જાનાના ઉપાસતે ॥ ૧ ॥ ઋગ્વેદે : 10.191.2

અનુવાદ : –પૂર્વે જેમ સારી રીતે જાણતા (સમાન મતિવાળા)

દેવોએ યજ્ઞમાંથી મળેલો પોતપોતાનો ભાગ પ્રેમથી સ્વીકાર્યો હતો તેમ

તમે બધાય સાથે ચાલો (સંગઠિત થાઓ), સાથે બોલો (એકસમાન

વિચારો પ્રકટ કરો) અને તમારા મન એકસરખાં બની રહો.

(૨) વિશ્વાનિ દેવ સવિતર્દુરિતાનિ પરૌ સુવ।

યદ્ભદ્રં તન્નઃ આ સુવ ॥ ૨ ॥ યજુર્વેદે : 30.3

અનુવાદ : – હે સૂર્ય દેવતા! (તમે) સર્વ દુષ્કૃત્યોને દૂર

કરો. જે શુભ હોય તે અમને પ્રાપ્ત કરાવો.

(૩) અનુવ્રતઃ પિતુઃ પુત્રો માત્રા ભવતુ સંમૈનાઃ।

જાયા પત્ન્યે મધુમતી વાચં વદતુ શાન્તિવામ્ ॥૩॥ અથર્વવેદે ૩.૩૦.૨

અનુવાદઃ –પુત્ર પિતાના વ્રતની પાછળ ચાલનારો (અને) માતાની સાથે સમાન વિચારોવાળો થાઓ; પત્ની (પોતાના) પતિની સાથે મધુર, શાંતિપૂર્ણ વાણીમાં બોલો.

(૪) सर्वे भवन्तु सुखिनः सर्वे सन्तु निरामयाः।

सर्वे भद्राणि पश्यन्तु मा कश्चिद् दुःखभाग् भवेत् ॥४॥

અનુવાદ : – સર્વ લોકો (પ્રાણીઓ) સુખી થાઓ; સૌ નીરોગી થાઓ; સૌ મંગલ ભાવનાઓ જુઓ; કોઈ પણ માનવ દુઃખી ન થાઓ.

(૫) काले वर्षतु पर्जन्यः पृथिवी सस्यशालिनी।

देशोऽयं क्षोभरहितो मानवाः सन्तु निर्भयाः॥ 5 ॥

અનુવાદઃ – વરસાદ યોગ્ય સમયે વરસો; ધરતી ધાન્યસંપન્ન હો; આ દેશ ઉદ્રેગ રહિત થાઓ; (સર્વ) માનવો નિર્ભય બનો

स्वाध्याय

प्र. 1. अधोदत्तेभ्यः विकल्पेभ्यः समुचितम् उत्तरं चिनुत -
नीचेना प्रश्नो माटे आपेला विकल्पोभांशी योग्य उत्तर पसंद करो :

(1) पूर्वे के सं जानानाः भागम् उपासते?

A. मनुष्याः

B. असुराः

C. देवाः

D. सर्वे

(2) कविः किं याचते?

A. भद्रम्

B. दुरितम्

C. सुखम्

D. धनम्

(3) जाया कीदृशीं वाचं वदतु?

A. ललिताम्

B. शान्तिवाम्

C. ज्ञानयुताम्

D. शोभनाम्

(4) सर्वे कीदृशाः भवन्तु?

A. योगिनः

B. मानिनः

C. सुखिनः

D. बलिनः

(5) पर्जन्यः कदा वर्षतु?

A. ह्यः

B. अद्य

C. श्वः

D. काले

(6) हे देव..... दुरितानि परासुव।

A. अग्ने

B. वरुण

C. सवितर्

D. वायो

(7) पुत्रः.....अनुव्रतः भवतु।

A. मित्रस्य

B. मातुः

C. पितुः

D. स्वसुः

(8) निरामयाः भवन्तु

A. पक्षिणः

B. जन्तवः

C. सर्वे

D. पशवः

(9) सर्वे..... पश्यन्तु।

A. दुरितानि

B. फलानि

C. धनानि

D. भद्राणि

(10) पृथिवी भवतु।

A. बलशालिनी

B. सस्यशालिनी

C. जलपूर्णा

D. धनपूर्णा

प्र. 2. एकवाक्येन संस्कृतभाषायाम् उत्तरत् - ड वाध्यमां
येऽ वाक्यमां संस्कृत भाषामां उत्तर लभो :

(1) पूर्वे देवाः कथं भागम् उपासते?

उत्तरम् – पूर्वे देवाः संजानानाः भागम् उपासते।

(2) जाया कस्मै मधुमतीं वाचं वदतु?

उत्तरम् – जाया पत्ये मधुमतीं वाचं वदतु।

(3) मानवाः कीदृशाः सन्तु?

उत्तरम् – मानवाः निर्भयाः सन्तु।

(4) कः क्षोभरहितः भवतु?

उत्तरम् – अयं देशः (भारतः) क्षोभरहितः भवतु।

પ્ર. ૩. રેખાંકિતનાં પદાનાં સ્થાને પ્રકોષ્ઠાત્ ડચિતં પદં પ્રયુજ્ય પ્રશ્નવાક્યં રચયત –
રેખાંકિત પદોને સ્થાને કૌસમાંથી યોગ્ય શબ્દ વાપરીને પ્રશ્નવાક્ય બનાવો :

(કદા, કઃ, કીદશી, કા)

(1) જાયા મધુમર્તીં વાચં વદતુ।

(2) પુત્રઃ માત્રા સંમનાઃ ભવતુ।

(3) કાલે વર્ષતુ પર્જન્યઃ।

ઉત્તરમ્ - (1) કા મધુમર્તીં વાચં વદતુ?

(2) કઃ માત્રા સંમનાઃ ભવતુ?

(3) કદા વર્ષતુ પર્જન્યઃ?

પ્ર. 4. આજ્ઞાર્થસ્ય અન્યપુરુષ બહુવચનરૂપાણિ ચિનુત - ॥રાર્થના

અન્ય પુરુષ બહુવચનનાં રૂપો શોધીને લખો :

ભવતુ સન્તુ ભવેત્ પશ્યન્તુ વર્ષતુ ભવન્તુ

ઉત્તરમ્ – સન્તુ, પશ્યન્તુ, ભવન્તુ

પ્ર. 5. અધોદત્તાનાં પ્રશ્નાનામ્ ઉત્તરાણિ ગુર્જરભાષાયાં લિખત -

નીચે આપેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર ગુજરાતી ભાષામાં લખો :

(1) ઋષિ સૂર્ય પાસે શાની યાચના કરે છે?

ઉત્તર : ઋષિ સૂર્ય પાસે યાચના કરે છે કે, “હે દેવી સર્વ દુષ્કર્મો, દુર્ગુણો દૂર કરો અને અમારે માટે જે કલ્યાણકારી હોય તે અમને પ્રાપ્ત કરાવો.”

(2) પતિ પ્રત્યે પત્નીએ કેવી વાણી ઉચ્ચારવી જોઈએ ?

ઉત્તર : પતિ પ્રત્યે પત્નીએ મધુર તેમજ શાંતિદાયક વાણી ઉચ્ચારવીજોઈએ.

(3) ઋષિ બધાં માટે શી આશા વ્યક્ત કરે છે ?

ઉત્તર: ઋષિ બધાં માટે આશા વ્યક્ત કરે છે કે, “સૌ સુખી અને રોગરહિત થાઓ; સૌ મંગલકારી વસ્તુઓ નિહાળો અને કોઈ પણ વ્યક્તિ દુઃખી ન થાઓ.”

(4) સંગઠિત રહેવા માટે કવિ શું કરવાનું સમજાવે છે ?

ઉત્તર : સંગઠિત રહેવા માટે કવિ કહે છે કે, “પૂર્વે જેમ છે ‘સારી રીતે જાણતા – સમાન મતિવાળા દેવોએ યજ્ઞમાંથી મેળવેલો પોતપોતાનો ભાગ પ્રેમથી વહેંચી લીધો હતો, તેમ તમે બધાય સાથે ચાલો અર્થાત્ સંગઠિત બનો, સાથે બોલો, એકસમાન વિચારોવાળા બનીને જીવન વિતાવો.”

પ્ર. 6. 'મા કક્ષિદ દુઃખભાગ્ ભવેત્' સૂક્તિના ભાવને તમારા શબ્દોમાં વર્ણવો.

ઉત્તર : 'મા કક્ષિદ દુઃખભાગ્ ભવેત્' કોઈ પણ વ્યક્તિ દુઃખી ન થાઓ. આ પ્રાર્થનામાં કવિ સમગ્ર જનસમૂહનું હિત અને કલ્યાણ થાય એવી કામના વ્યક્ત કરે છે. આ દેશનો કોઈ પણ નાગરિકઅભાવગ્રસ્ત જીવન ન જીવે; સૌને જીવનજરૂરિયાતની બધી વસ્તુઓ બરાબર પ્રાપ્ત થાય અને સૌ સુખમય જીવન જીવે. સૌ નીરોગી રહે. સર્વ મનુષ્યો પરસ્પર સ્નેહભાવથી જીવન વિતાવે અને એકબીજાના સુખની કામના કરે.

प्र. 7. श्लोकपूर्ति कुरुत - श्लोको पूर्ण करो :

(1) सं गच्छध्वं उपासते॥

उत्तरम् - सं गच्छध्वं सं वदध्वं सं वो मनांसि जानताम्।
देवा भागं यथा पूर्वं सं जानाना उपासते॥

(2) सर्वे भवन्तु भवेत्॥

उत्तरम् - सर्वे भवन्तु सुखिनः सर्वे सन्तु निरामयाः।
सर्वे भद्राणि पश्यन्तु मा कश्चिद् दुःखभाग् भवेत्॥